

ISSN 2076-1554

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВГО Українська академія наук

Гілея

*Науковий вісник
збірник наукових праць*

- *Історичні науки*
- *Філософські науки*
- *Політичні науки*

Випуск 120 (№ 5)

Київ – 2017

Збірник засновано 2004 року. Вихід з друку – щомісячно**Фахове видання**

**з філософських, політичних наук затверджено наказом Міністерства освіти і науки України
№ 747 від 13 липня 2015 р., з історичних наук наказом МОН України № 1328 від 21 грудня 2015 р. (перереєстрація)**

Свідчення про державну реєстрацію (переєстрацію) друкованого засобу
масової інформації: серія КВ № 22632-12532ПР від 24 квітня 2017 року

Друкується за рішенням:

Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 10 від 27 квітня 2017 р.); Президії ВГО Української Академії Наук (протокол № 17.04.27 від 27 квітня 2017 р.)

Збірник входить до міжнародних баз

Google Scholar; Index Copernicus (Польща); EBSCO Publishing, Inc. (USA); SIS (Scientific Indexing Services) (USA); InfoBase Index (Індія); РИНЦ (Росія)

Шеф-редактор:

Андрущенко В. П.,
д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України,
акад. НАПН України
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Головний редактор:

Вашкевич В. М.,
д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Співредактор:

Акопян В. Г.,
д-р філос. наук, ст.н.с. (Україна, Київ)
Кивлюк О. П., д-р філос. наук, ст.н.с.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Муляр В. І.,
д-р філос. наук, проф. (Україна, Житомир)

Відповідальний секретар:

Халамєдчик В. Б.,
д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Редакційна рада:

Андрущенко В. П., д-р філос. наук, проф.,
член – кор. НАН України, акад. НАПН України
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Вашкевич В. М., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Зеленков А. І., д-р філос. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Колесник В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України
(Україна, Київ)
Мирзаянін Р., д-р іст. наук, проф. (Вірменія, Єреван)
Михальченко М. І., д-р філос. наук, проф., член-кор. НАН України
(Україна, Київ)
Панчук М. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Рафальський О. О., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Савельєв В. Л., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Солдатенко В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України
(Україна, Київ)
Степико М. Т., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)

Редакційна колегія:

З історичних наук:
Войцехівська І. Н., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Дробот І. І., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Журба М. А., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Лазько Г. Г., д-р іст. наук, проф. (Білорусь, Гомель)
Лисак В. Ф., д-р іст. наук, проф. (Україна, Маріуполь)
Мезга М. М., д-р іст. наук, проф. (Білорусь, Гомель)
Михайлюк В. П., д-р іст. наук, проф. (Україна, Старобільськ)

Стоян Т. А., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Сущко О. О., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Чернега Л. М., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Шаповал Ю. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

З філософських наук:

Абасов А. С., д-р філос. наук, професор (Азербайджан, Баку)
Базалук О. О., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)
Бех В. П., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Воронкова В. Г., д-р філос. наук, проф. (Україна, Запоріжжя)
Герасимова Е. М., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Гарбар Г. А., д-р філос. наук, проф. (Україна, Миколаїв)
Жадько В. О., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Жижко Т. А., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Купечал С. В., д-р філос. наук, проф. (Україна, Полтава)
Миколайчук А., д-р хабілітований, проф. (Польща, Познань)
Онїшко О. Ф., д-р техн. наук, проф. (Україна, Київ)
Свириденко Д. Б., д-р філос. наук, доц.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Терепицький С. О., д-р філос. наук, доц.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Тецлаєв С., д-р філос. наук, проф. (Польща, Бидгощ)
Яшанов С. М., д-р пед. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

З політичних наук:

Андрушшин Б. І., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Андрюкайтене Р., д-р PhD соціальних наук (менеджмент),
(Литва, Маріямполь)
Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Балабанов К. В., д-р політ. наук, проф. (Україна, Маріуполь)
Варзар І. М., д-р політ. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Войналович В. А., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Іванов М. С., д-р політ. наук, проф. (Україна, Миколаїв)
Картунов О. В., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Кізіма С. А., д-р політ. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Котигоренко В. О., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Крась І., д-р хабілітований, проф. (Польща, Ченстохов)
Ляпшич С. В., д-р соц. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Макаренко Л. Л., д-р пед. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Остапенко М. А., д-р політ. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Римаренко С. Ю., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Срогому Т., д-р хабілітований, проф. (Польща, Ченстохов)

Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : «Видавництво «Гілея», 2017. – Вип. 120 (5). – 312 с.

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем інформаційної цивілізації, що формується. Основні рубрики охоплюють галузі історичних, філософських та політичних наук. Розрахований на фахівців гуманітарних та соціально-політичних наук.

20. Михайлюк О. В. Селянство Наддніпрянської України в перші десятиліття XX століття (1900–1922 рр.): Соціокультурні трансформації: дис. д.і.ст.н.: 07.00.01. – Одеса, 2011. – 597 с.
21. Обметко О. М. Соціально-економічна діяльність земств в Україні (середина 60-х – 90-х років XIX ст.): Автореф. дис. к.і.ст.н.: 07.00.01 / КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 17 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://referatu.net.ua/referats/7569/146908/?page=1>
22. Сенчакова Л. Т. Приговоры и наказания российского крестьянства. 1905–1907 гг. – М.: Рос. АН, Инст. Истории, 1994. – 206 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://urss.ru/cgi-bin/db.pl?lang=ru&blang=ru&page=Book&id=1000>
23. Шаравара Т. О. Соціально-економічна діяльність земств в Україні (1864–1917 рр.): Історіографія Автореф. дис. к.і.ст.н.: 07.00.06 / КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 19 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.libr.dp.ua/text/uij_2011_1_10.pdf

References

1. Bezobrazov V. P. Zemskie uchrezhdenija i samoupravlenie. – М., 1874. – S.48. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.lomonosov-fund.ru/enc/ru/library:0131521>
2. Belousov S. M., Guslystij K. G. Istorija Ukrajny. Korotkij kurs. – К., 1940. – S.165. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://resource.history.org.ua>
3. Borysenko V. J. Borot'ba demokratychnyh syl za narodnu osvitu na Ukrajni v 60–90-h rokakh XIX st. – К.: Naukova Dumka, 1980. – 154 s.
4. Borisenko V. J. Sel'skoe nachal'noe obrazovanie na Levoberezhnoj Ukraine v 60-h gg. XIX v.: Avtoref. dis. k.ist.n.: 07.00.02 / Gosudarstvennyj universitet im. T. G. Shevchenko. – К., 1976.
5. Verhovceva I. G. Zems'kij proekt Central'noi' Rady: sutnist', umovy realizacii', rezul'taty // Revoljucii' v Ukrajni u XX – XXI stolittjah: spivzvučchija epoh (18–19 lystopada 2005 r.): Materialy I Mizhnarodnoi' naukovoi' konferencii'. – Odesa: Vyd. Odes'kogo jurydyčnogo instytutu HNUVS, 2005. – S.126–131.
6. Veselovskij B. B. Istorija zemstva za sorok let. V 4-h tomah. – SPb.: Izdanie O. N. Popovoj, 1909. – T.1. – 724 s.
7. Vojcehiv'ska I. N. Gubernski včenni artivni komisii' v Ukrajni kin. XIX – poch. XX st. // Kyi'vs'ka starovyna. – 1995. – №6. – S.109–112.
8. Gapijenko A. A. Istoryko-krajeznavchi materialy v «Zemskom sbornyke Chernygovskoj gubernyy» // Siverjans'kij litopys. – 1995. – №3. – S.97–100. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://dspace.nbuv.gov.ua>
9. Garniza V. V. Zemskaja reforma i zemstvo v istoricheskoj literature // Istorija SSSR. – М., 1960. – №5. – S.82–102.
10. Gerasimenko G. A. Zemskoe samoupravlenie v Rossii. – М., 1990. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://rushist.ssu.samara.ru/books1/zemstvo.pdf>
11. Golovachov A. A. Desjat' let reform 1861–1871 gg. – SPb., 1872. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://znanium.com/catalog.php?bookinfo=522198>
12. Gorohov S. V. Social'no-ekonomichna dijatal'nist' zemstv Harkivs'koi' ta Chernigivs'koi' gubernij naprykinci XIX na pochatku XX stolittja: Dys... kand. nauk: 07.00.01 – 2009. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.rusnauka.com/8_NPE_2007/Istoria/21122.doc.htm
13. Doroshenko V. Z istorii' zemstva na Ukrajni. Podatkova polityka i social'no-ekonomichna dijatal'nist'. – L'viv-Kyjiv, 1910. – 68 s.
14. Zhukova L. A. Vplyv instytutu zems'kogo samoupravlinnja na proces formuvannja vitchyznjanogo suspil'stva v Rosijs'kij imperii' v XIX – XX stolittjah [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://nikmosu.ru/students/informatization/Zhukova/>
15. Zarembo S. Z. Arheologični z'izdy v Kyjevi (1874–1899 rr.) // Kyi'vs'ka starovyna. – 1995. – №3. – S.65–70.
16. Lapteva L. E., Shutov A. Ju. Iz istorii zemskogo, gorodskogo i soslovnoho samoupravlenija v Rossii. – М.: Izd. RAGS, 1999. – 174 s.
17. Los' F. Je. Narisy z istorii' Ukrajny. – К., 1944. – Вр. XI. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://resource.history.org.ua>
18. Maslov S. L. Zemstvo i ego jekonomicheskaja dejatel'nost' za 50 let sushhestvovanija 1864–1914 gg. – М.: Izdanie T-va I. D. Sytina, 1914. – 98 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://old.rsl.ru/table>
19. Mykolajenko I. M. Istoriohrafija dijatal'nosti zems'kyh ustanov Ukrajny (1864–2001 rr.): Avtoref. dys. k.ist.n.: 07.00.06 / KNU im. T. Shevchenka. – К., 2003. – 20 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://dissert.com.ua/contents/28285.html>
20. Myhajljuk O. V. Seljanstvo Naddnprjans'koi' Ukrajny v pershi desjatlittja XX stolittja (1900–1922 rr.): Sociokul'turni transformacii': dys. d.ist.n.: 07.00.01. – Odesa, 2011. – 597 s.
21. Obmetko O. M. Social'no-ekonomichna dijatal'nist' zemstv v Ukrajni (sередyna 60-h – 90-h rokiv XIX st.): Avtoref. dys. k.ist.n.: 07.00.01 / KNU im. T. Shevchenka. – К., 2002. – 17 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://referatu.net.ua/referats/7569/146908/?page=1>
22. Senchakova L. T. Prigovory i nakazy rossijskogo krest'janstva. 1905–1907 gg. – М.: Рос. АН, Inst. Istori, 1994. – 206 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://urss.ru/cgi-bin/db.pl?lang=ru&blang=ru&page=Book&id=1000>
23. Sharavara T. O. Social'no-ekonomichna dijatal'nist' zemstv v Ukrajni (1864–1917 rr.): Istoriohrafija Avtoref. dys. k.ist.n.: 07.00.06 / KNU im. T. Shevchenka. – К., 2005. – 19 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.libr.dp.ua/text/uij_2011_1_10.pdf

Dzyblenko I. M., candidate of historical sciences, docent, Dragomanov National pedagogical university (Ukraine, Kyiv), djat2006@ukr.net

Tokareva O. V., student of Dragomanov National pedagogical university (Ukraine, Kyiv)

Socio-economic activity of local boards of Ukraine: historiography

The article searches published works on the subject, which reflects the contribution level into Ukrainian counties in order to resolve socio-economic issues. The study's results have been analyzed by various scientists in socio-economic county development. It has been suggested the scale of activities in counties considered by foreign researchers. It has been determined that the research papers which were written in the Soviet period, corresponded to the tenets of Marxist-Leninist theory which slightly showed the objective historical events of that period. The general state and completeness were studied. Basing on the studies, the periodization and its main socio-economic activities stages of counties have been examined.

Keywords: local boards, socio-economic activities, academic, researcher, provisional edition, local governments, liberal.

***

УДК 330.341:625.1(.5(477)«18»

Богатчук С. С.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри історії
України та філософії, Вінницький національний
аграрний університет (Україна, Вінниця),
svetabogatchuk@ukr.net

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ТА ПОШИРЕННЯ ЗАЛІЗНИЧНОЇ МЕРЕЖІ В 60–70-Х РР. XIX СТ.

Відповідно до наукових та архівних джерел, статистичних даних в статті аналізується вплив розбудови залізничного транспорту на економічний розвиток українських земель в складі Російської імперії – в 60–70-х рр. XIX ст.

Науковим дослідженням розглядається процес будівництва залізничної мережі в 60–70-х років XIX ст. в взаємозв'язку з економічним зростанням галузей промисловості та сільського господарства на українських землях в їх ефективність.

Проаналізовано, що уряд визнавав необхідність покращення транспортних шляхів сполучення (будівництво залізниць) для економічного розвитку країни.

Будівництво залізничної мережі в другій половині XIX ст. особливо вплинуло на розвиток внутрішньої торгівлі, товарного землеробства та збільшення повстань площ.

З середини XIX ст. українські землі поступово стають одним із економічно розвинутих регіонів Російської імперії зі своєю потужною залізничною мережею.

Ключові слова: економічний розвиток, залізниця, залізничний транспорт, промисловість, сільське господарство.

На основі наукових досліджень, аналізу архівних джерел, статистичних даних дослідження відзначається, що економічний розвиток країни та її регіонів неможливий без покращення транспортного сполучення.

Дослідженню цієї проблеми присвячено наукові праці істориків С. Кульчицького, Є. Белінського, які

розглядали розвиток залізничної мережі в 70–90-х рр. XIX ст. в зв'язку з промисловим переворотом в Росії та його впливом на економіку українських земель Російської імперії [1; 2].

Фундаментальне дослідження історико-економічного характеру П. Андрєєва було присвячено 25-річчю Південно-Західної залізниці [3]. Важливий фактаж для дослідження даної проблеми міститься у спогадах сучасників, а саме С. Ю. Вітте, який перебуваючи на посаді директора Департаменту залізниць та міністра шляхів сполучення, приділяв увагу покращенню роботи залізничного транспорту, раціонального використання залізничної мережі [4].

Російський історик А. Соловйова в науковому дослідженні аналізує розвиток залізничного транспорту Росії, в т.ч. України другої половини XIX ст. [5]. Її праця відзначається масивною джерельною базою, завдячуючи якій, автор подає загальну характеристику будівництва залізниць в концесійний період та період їх одержавлення.

На середину XIX ст. бурхливий розвиток промислового виробництва призвів до формування внутрішнього товарного ринку, активізації внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Нерозвиненість шляхових сполучень стримувала ці процеси. Виникла потреба в використанні досконаліших транспортних засобів, як-то, залізниць, які вже були поширені в європейських країнах.

З другої половини XIX ст. почала формуватися російська залізнична мережа, що дозволило здешевити й покращити перевезення та збут різних товарів.

Саме реформа 1861 р. виявила, що через транспортну відсталість по всій Росії, зокрема, й в українських землях, гальмується розвиток усіх галузей народного господарства.

До середини XIX ст. в українських землях чумаки були єдиними транспортувальниками хліба та іншої сільськогосподарської продукції, кам'яного вугілля, крейди, вапна, будівельного матеріалу, каміння, сприяючи розвитку тих галузей промисловості, що їх видобували або виготовляли [6, с. 42].

В цей період перевезення вантажів волами стало коштувало втричі дорожче, ніж доставка товарів залізницями Західної Європи. За перевезення хліба з Балти до Одеси (194 км) платили стільки ж, скільки коштувала доставка хліба з Гавра до Тура (512 км) [7, с. 298].

Так, в 1862 р. з поміщицьких маєтків Правобережної України не було вивезено до 1,34 тис. т зерна [1, с. 104].

Транспортна криза затримувала розвиток й промисловості. Так, в 1866 р. з Донбасу не було вивезено 10 млн. т вугілля.

Питання проведення залізничної мережі на українських землях піднімалося ще в 30-х рр. XIX ст., як важливого фактору розвитку всеросійської й української економіки. Проекти 30–50-х рр. щодо побудови залізниць в цьому регіоні Російської імперії не отримали підтримки.

15 січня 1863 р. генерал-губернатор Новоросії П. О. Коцебу отримав наказ будувати залізничну лінію від Одеси до Паркан за рахунок урядових субсидій. Він негайно почав будівництво [8, с. 36].

26 березня 1864 р. було видано наказ про продовження цієї залізниці до Балти, як значного

південного торгового центру з великою кількістю ярмарок та хлібних магазинів.

В часописі «Киевлянин» писали, що «Дорога від Києва до Балти – необхідна; без неї неможливо поживити торгівлю хлібом в Одеському порту і конкурувати з Угорщиною, тому що Подільська губернія, частина Волині та частково Київська губернія не мають можливостей перевозити пшеницю до Одеси в зв'язку з подорожчанням цих перевезень волами» [9].

До Одеського порту надходила переважно сільськогосподарська продукція з Південно-Західного краю, щоб потім експортувати її в інші країни. Це, насамперед, хліб, вовна, цукор, сало насіння тощо [10, арк. 79, 88].

3 грудня 1865 р. було урочисто освячена Одесько-Балтська залізниця, і 4 грудня розпочався рух товарних потягів, а невдовзі – товарно-пасажирських. Довжина цієї залізниці складала 293 км.

Одеса вже в 30–40-х рр. XIX ст. була великим хлібоекспортним портом, тому в проектах побудови залізничної мережі займає центральне місце [11, с. 194–195].

Вже в квітні 1866 р. Комітетом Залізниць були затверджені проекти побудови залізничних колій: Києво-Балтської, Курсько-Київської, Балто-Єлісаветградської.

Києво-Балтської залізниця була побудована «Товариством де-Врієра і Ко» з багатьма недоліками, що були виявлені під час огляду урядовою комісією. Тому компанія погодилася виплатити 3 млн. крб. на завершення робіт [12]. Довжина цієї залізничної лінії сягала 456,5 км.

3 травня 1870 р. почали працювати лінії цієї залізниці: Київ-Козятин, Бірзула – Жмеринка, а у 1871 р. – Жмеринка – Волочиск, загальною довжиною в 488 км [13, арк. 2, 3].

Відкриття Києво-Балтської залізниці сприяло подальшому розвитку Південно-Західного краю, що стимулювало активізувати торгівлю та збут товарів для населення цього краю.

В 60–70-х рр. XIX ст. російський уряд підтримує акціонерні товариства, що беруть на себе зобов'язання будувати залізничні лінії. В 1867–1868 рр. акціонерним товариством за значною допомогою державної казни першою була побудована Курсько-Київська залізниця, що з'єднала центральний промисловий район Росії з центром цукрової промисловості [14, арк. 15].

Будівництво нових залізничних колій цього періоду дозволило розширити торгівельні зв'язки з країнами Європи та Азії. Так, в 1866 р. українськими залізницями було експортовано 736 тис. т пшениці, 60 тис. т кукурудзи, 5,9 тис. т вовни, 7 тис. т сала в Європу та Єгипет [15, арк. 166].

Південні українські регіони теж потребували покращення транспортного сполучення для власного розвитку. Виникла необхідність побудувати новий порт в Миколаєві, який з 1862 р. отримав статус торгового. Це посприяло збільшенню експорту пшениці до 40 млн. т в рік [16, с. 11].

Тому уряд приймає наступне актуальне рішення: побудувати залізницю Знам'янка-Миколаїв, щоб відкрити Лівобережній Україні вихід до моря. В серпні 1873 р. було відкрито рух потягів цієї залізничною гілкою. Протягом року нею було відправлено понад 8 млн. т пшениці [17, с. 11].

В квітні 1874 р. утворене акціонерне товариство Фастівської залізниці зобов'язалося побудувати лінію від станції Фастів Києво-Брестської залізниці до станції Знамянка Харково-Миколаївської лінії. Дорога довжиною в 354 км була відкрита для руху 23 листопада 1876 р., що дало поштовх для подальшого розвитку цукрової промисловості в центральному та західному регіоні [18, с. 244].

В середині 70-х рр. XIX ст. було з'єднано Лівобережжя з Донецько-Криворізьким районом та Кримом завдяки побудові залізничної мережі Лозова-Севастополь [19, с. 162]. Ця залізниця дозволила збільшити хлібний експорт та вивіз донецького вугілля.

Побудова Курсько-Харківсько-Азовської залізниці мала особливий вплив на розвиток кам'яновугільної промисловості, що посприяло збільшенню видобутку кам'яного вугілля та його перевезення. Так, в 1872 р. транспортування вугілля досягло 187 тис. т, в 1875 р. – вже 276 тис. т, а в 1879 р. – 531 тис. т.

Потребував транспортного покращення й весь Донецький металургійний регіон. Важливими чинниками зростання кам'яновугільної промисловості в Донецькому басейні стали швидкий розвиток фабрично-заводської промисловості, посилене залізничне будівництво, а також вирубка лісів, що спричинило великий попит на мінеральне паливо й, відповідно, підвищення ціни на кам'яне вугілля.

Донецька залізниця була повністю відкрита для руху в серпні 1879 р. довжиною в 526 км, загальні витрати склали 22,8 млн. крб. (металічних). Лише Донецькою залізницею було перевезено вантажу на суму 621 млн. крб. [20, арк. 39].

Саме від цієї залізничної лінії чекали поживлення роботи кам'яновугільної промисловості, полегшення засобів постачання чорноморського флоту металом та мінеральним паливом.

Показником високої концентрації металургійної галузі у лівденних губерніях є те, що в цьому регіоні протягом 15 років (1885–1900 рр.) приріст виробництва заліза та сталі становив від 43,2 тис. до 1,18 млн. т (тобто у 27 разів). Металургійна галузь Півдня вигідно вирізнялась від Уральського металургійного регіону Російської імперії не тільки кількісними, але й якісними показниками. Продуктивність праці робітника-металурга на Півдні перевищувала в 6 разів продуктивність праці робітника на Уралі. Тому у пореформену епоху центр гірничої промисловості імперії перемістився з Уралу в Донецький регіон.

Одночасно, розвиток кам'яновугільної промисловості сприяв поширенню самого залізничного транспорту, оскільки кам'яне вугілля було відносно дешевшим за інші види палива й широко використовувався самими залізницями. Так, Курсько-Харківсько-Азовська залізниця в 1879 р. одержала 112 тис. т вугілля, Харківсько-Миколаївська – 80 тис. т, Лозова-Севастопольська – 64 тис. т, Курсько-Київська – 28,8 тис. т.

Забезпечуються паливом і цукрові заводи, які в 1879 р. отримали до 140 тис. т кам'яного вугілля [21, арк. 34].

В другій половині 70-х рр. відбувається злиття залізничних товариств з метою покращення їх діяльності.

Так, в 1878 р. Києво-Брестська і Одеська залізниці злилися в «Товариство Південно-Західних залізниць», що стало надзвичайною подією того часу. Довжина Південно-Західних залізниць становила 2167 км [22, арк. 5].

За період з 1875 по 1879 рр. українська залізнична мережа збільшилася з 4069 до 7335 км.

Утворилися великі транспортні центри: Київ, Харків, Одеса. Кожен український район мав зв'язок з чорноморсько-азовськими портами.

Завдяки збільшенню можливостей залізничного транспорту основна частина товарної продукції перевозилася ним. Так, вироблений в 1871–1872 рр. український цукор масою 70 тис. т переправлявся українською територією такими залізницями: Жмеринсько-Одеською, Кременчук – Харків, Кременчуцько-Одеською, Козятин – Київ – Москва. В 1879 р. вивіз цукрового та зернового вантажу складав понад 376 тис. т [23, с. 345].

Відбувся процес децентралізації торгівлі: торговельні операції здійснювалися не лише у великих торгових центрах, а й на дрібних залізничних станціях. Водночас зростала роль великих торгових центрів, особливо тих, що були залізничними вузлами чи портами.

Залізничні станції заповнила маса дрібних торговців, комісіонерів, які скуповували хліб, коноплі, шкіру, сало, овчину, щетину та інші товари. Верства дрібних торговельних посередників проникала у село, швидко втягувала його в товарно-грошовий обіг; сприяла зростанню товарності сільського господарства.

Важливою продукцією на внутрішньому ринку залишався хліб. Поширення залізничної мережі стало поштовхом для розвитку товарного виробництва хліба в українських землях, особливо, в Південних губерніях.

В 1871–1873 рр. хлібні вантажі становили 40,4% усього вантажообігу української залізничної мережі. Середньорічний вивіз зерна з Південно-Західного регіону складав до 320 тис. т. Поступово цей показник був збільшений. Якщо проаналізувати період 60–70-х рр., то виявиться наступне: в 1862–1866 рр. – 144 тис. т, в 1867–1871 рр. – 256 тис. т, в 1872–1876 рр. – 352 тис. т, в 1877–1878 рр. – 622 тис. т [24, арк. 2].

З 1878 по 1882 рр. тільки з Полтавської губернії було вивезено пшениці: в Бельгію та Голландію 7,5%, в Англію – 42%, у Францію – 31,2%, в Італію, Іспанію, Австрію, Туреччину, Румунію – 18,1% [25, с. 48–49].

Залізниці сприяли зміні умов виробництва, стали поштовхом для подальшої капіталізації села, про що доводять цифри щодо збільшення товарного виробництва пшениці та іншої сільськогосподарської продукції, їх перевезення.

Вже на початку 70-х рр. XIX ст. в цілому по Україні було перевезено залізницями майже 928 тис. т товарного зерна.

В 1875 р. перевезення зерна Києво-Брестською залізницею досягло 72,9% усієї кількості перевезень зернових продуктів [26, с. 74].

І якщо в першій половині XIX ст. постачальником було Лівобережжя, то в кінці 70-х рр. на перше місце виходять південні губернії України, середньорічний вивіз з яких становить 464 тис. т пшениці, порівнюючи з 320 тис. т з Правобережних губерній [27, с. 73].

Необхідно відмітити, що на кінець XIX ст. українська територія стала одним із економічно розвинутих регіонів Російської імперії, завдячуючи поширенню залізничної мережі й промислового перевороту в 70–80-х рр., що посприяло утворенню великих промислових регіонів, як Донецький вугільно-промисловий район, Криворізький залізорудний, Нікопольський марганцевий та Південно-Західний цукровий, які зайняли своє чільне місце в економіці Російської імперії.

Список використаних джерел

1. Кудьницький С. В. К истории возникновения железнодорожного транспорта на Украине // Экономика Советской Украины. – 1963 – №2 – С.102–106.
2. Белінський Е. Ф. З історії формування залізничного пролетаріату на Україні в другій половині XIX ст. В кн.: З історії соціально-економічного розвитку та класової боротьби на Україні XVI – початку XX ст. – К., 1960. – 156 с.
3. Андреев П. Н. Юго-Западные железные дороги. Историко-экономический очерк в связи с результатами эксплуатации Юго-Западных железных дорог за время перехода (1880–1894) и после перехода в казенное управление 1895–1908. – К., 1909. – 156 с.
4. Витте С. Ю. Воспоминания. В 3-х т. – Т.1. – М., 1960. – 708 с.
5. Соловьева А. М. Железнодорожный транспорт России во второй половине XIX в. – М., Политиздат, 1975. – 315 с.
6. Богатчук С. С. Українське чуманство в першій половині XIX ст. Наукові записки. Серія: Історія. – Вип.18. (Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського). – Вінниця, 2010. – С.42–46.
7. Рожкова М. К вопросу о значении ярмарок во внутренней торговле дореформенной России (первая половина XIX в.) // Исторические записки. 1955 – Т.54. – С.298–320.
8. Министерство путей сообщения. – 1888. – Кн.5.
9. Киевлянин. – 1865. – 9 декабря.
10. Центральний державний історичний архів України. – Ф.442. – Оп.41. – Спр.132.
11. Виргинский В. С. Возникновение железных дорог в России до начала 40-х годов XIX в. – М., 1949. – 272 с.
12. Паровоз. – 1870. – 18 февраля.
13. Центральний державний історичний архів України. – Ф.442. – Оп.44. – Спр.667.
14. Там само – Ф.2027. – Оп.1. – Спр.668.
15. Там само – Ф.1252. – Оп.1. – Спр.163.
16. Губер К. К. «О Русских железных дорогах». Доклад в заседании комитета общества для содействия русской промышленности и торговле 26 ноября. – СПб., 1880. – 38 с.
17. Киевлянин. – 1876. – 28 августа.
18. Верховский В. Краткий исторический очерк начала и распространения железных дорог в России по 1897 г. включительно. – СПб., 1898. – 591 с.
19. Погребинский А. П. Строительство железных дорог // Исторические записки. – 1954 – №47. – С.160–165.
20. Центральний державний історичний архів України. – Ф.442. – Оп.566. – Спр.49.
21. Там само. – Оп.519. – Спр.6.
22. Там само. – Оп.53. – Спр.180.
23. Вобльн К. Г. Нариси з історії російсько-української цукрової промисловості. – Т.2. – К., 1930.
24. Центральний державний історичний архів України. – Ф.1475. – Оп.1. – Спр.1694.
25. Министерство путей сообщения. – СПб., 1865. – Кн.5.
26. Блюх И. С. Влияние железных дорог на экономическое состояние России. – СПб., 1878. – Т.5. – 305 с.
27. Измest'eva T. F. Россия в системе европейского рынка: конец XIX – начало XX в. – М.: МГУ, 1991. – 192 с.
- social'no-ekonomichnogo rozvytku ta klasovoi' borot'by na Ukraïni XVI – pochatku XX st. – K., 1960. – 156 s.
3. Andreev P. N. Jugo-Zapadnye zheleznye dorogi. Istoriko-jekonomicheskij очерк v svyazi s rezul'tatami jekspluatacii Jugo-Zapadnyh zheleznyh dorog za vremja perehoda (1880–1894) i posle perehoda v kazennoe upravlenie 1895–1908. – K., 1909. – 156 s.
4. Vitte S. Ju. Vospominanija. V 3–h t. – T.1. – M., 1960. – 708 s.
5. Solov'eva A. M. Zheleznodorozhnyj transport Rossii vo vtoroj polovine XIX v. – M., Politizdat, 1975. – 315 s.
6. Bogatchuk S. S. Ukraïns'ke chumactvo v pershij polovyni XIX st. Naukovi zapysky. Serija: Istorija – Vyp.18. (Vinnyč'kyj derzhavnyj pedagogichnyj universytet im. M. Kocjubyns'kogo). – Vinnyčja, 2010. – S.42–46.
7. Rozhkova M. K voprosu o znachenii jarmarok vo vnutrennej trgovle doreformennoj Rossii (pervaja polovina XIX v.) // Istoricheskie zapiski. 1955 – T.54. – S.298–320.
8. Ministerstvo putej soobshhenija. – 1888. – Kn.5.
9. Kievljanin. – 1865. – 9 dekabnja.
10. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukraïny. – F.442. – Op.41. – Spr.132.
11. Virginskij V. S. Vozniknovenie zheleznyh dorog v Rossii do nachala 40–h godov XIX v. – M., 1949. – 272 s.
12. Parovoz. – 1870. – 18 fevralja.
13. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukraïny. – F.442. – Op.44. – Spr.667.
14. Tam samo. – F.2027. – Op.1. – Spr.668.
15. Tam samo. – F.1252. – Op.1. – Spr.163.
16. Guber K. K. «O Russkijh zheleznyh dorogah». Doklad v zasedanii komiteta obshhestva dlja sodejstvija russkoj promyshlennosti i trgovle 26 nojabnja. – SPb., 1880. – 38 s.
17. Kievljanin. – 1876. – 28 avgusta.
18. Verhovskij V. Kratkij istoricheskij очерк nachala i rasprostraneniya zheleznyh dorog v Rossii po 1897 g. vključitel'no. – SPb., 1898. – 591 s.
19. Pogrebinskij A. P. Stroitel'stvo zheleznyh dorog // Istoricheskie zapiski. – 1954. – №47. – S.160–165.
20. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukraïny. – F.442. – Op.566. – Spr.49.
21. Tam samo. – Op.519. – Spr.6.
22. Tam samo. – Op.53. – Spr.180.
23. Voblyj K. G. Narysy z istorii' rosij's'ko-ukraïns'koi' cukrovoi' promyslovosti. – T.2. – K., 1930.
24. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukraïny. – F.1475. – Op.1. – Spr.1694.
25. Ministerstvo putej soobshhenija. – SPb., 1865. – Kn.5.
26. Blioh I. S. Vlijanie zheleznyh dorog na jekonomicheskoe sostojanie Rossii. – SPb., 1878. – T.5. – 305 s.
27. Izmešt'eva T. F. Rossiya v sisteme evropejskogo rynku: konec XIX – nachalo XX v. – M.: MGU, 1991. – 192 s.

References

1. Kud'nic'kij S. V. K istorii' vozniknovenija zheleznodorozhnogo transporta na Ukraïni // Jekonomika Sovetskij Ukraïny. – 1963. – №2. – S.102–106.
2. Belin's'kij E. F. Z istorii' formuvannja zaliznychnogo proletariatu na Ukraïni v drugij polovyni XIX st. V kn.: Z istorii'

Bohatchuk S. S., candidate of historical sciences, the senior lecturer of Faculty of and philosophy of the Vinnytsia National Agrarian University (Ukraine, Vinnytsia), svetabogatchuk@ukr.net

Economic development of Ukrainian lands and spread of the railway network in the 60–70-ies XIX century

According to scientific and archival sources, statistical data the article analyzes the impact of railway development on the economic development of Ukrainian lands in the Russian Empire in the 60–70-ies of the XIX century.

Research examines the process of construction of the railway network in the 60–70s years of the XIX century in conjunction with economic growth of industries and agriculture in the Ukrainian lands and their effectiveness.

Analyzed that the government has recognized the need to improve transportation routes (railway construction) for the economic development of the country.

The construction of the railway network in the second half of the nineteenth century, especially influenced the development of domestic trade, commercial agriculture and increase the acreage.

From the middle of the XIX century Ukrainian lands gradually become one of the economically developed regions of the Russian Empire with his powerful rail network.

Keywords: economic development, railway, railway transport, industry, agriculture.

***

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Гулима О. П. Українсько–кримськотатарські взаємини від доби Хмельниччини до припинення існування Кримського ханства	7
Дзюбленко І. М., Тохарєва О. В. Соціально–економічна діяльність земств України: історіографія	12
Богатчук С. С. Економічний розвиток українських земель та поширення залізничної мережі в 60–70-х рр. XIX ст.	15
Сініцький А. Ц. Ліберально–демократична традиція і українська національна ідея (XIX – перша половина XX ст.)	19
Варгатюк С. Українсько–російські відносини в час відновлення законів УНР після повалення гетьманату П. Скоропадського (листопад 1918 – січень 1919 рр.)	23
Вітенко З. Р. Робітничі зарубіжні делегації в УСРР в 20-х рр. XX ст.	25
Гучко О. І. Деякі аспекти розвитку системи охорони здоров'я у Північній Буковині (20–30-ті роки XX ст.)	28
Джура М. З. Ян Токаржевський–Карашевич – лицар християнських орденів	32
Бедик Я. П. Створення судової трійки при Колегії ДПУ та її повноваження у 1932–1933 роках	40
Жолоб М. П. Справа «Польської організації військової» та репресії проти поляків України упродовж 1930-х років	43
Ільчишин С. О. Особливості проведення Шкільної акції 1933 року	46
Яворський А. А. Допомога діяльності українських професійних організацій науково–технічної інтелігенції у Чехословаччині в 20–30-х рр. XX ст.	49
Турмис Н. В. Віданська українська міждоєвоєнного періоду	53
Троханяк О. С. Важкі часи в долі українців під час операції «Вісла»	57
Шульга В. П. Евристичний потенціал методу періодизації в історично–біографічних студіях (на прикладі дослідження діяльності професора М. А. Кравченка)	60
Гавриш І. Е. Релігійно–політичні процеси на теренах Станіславівської єпархії УГКЦ напередодні та під час проведення Львівського собору	63
Лух'яненко О. В. «Карикатурні війни» в освітянській пресі УРСР доби «відлиги» (1953–1964 роки) (Ч.5)	67
Савчук А. А. Селянська реформа 1961 р. в радянській історіографії 1950-х – 1960-х років	69
Шолоха У. В. Борьба украинских женских организаций Канады за права людини та незалежність України (50–80-ті рр. XX ст.)	72
Левчук К. Д. Зміни в політико–правовому статусі об'єднань громадян в умовах трансформації українського суспільства (1985–1991 рр.)	78
Говоровський А. В. Історичні, суспільні та культурологічні трансформації поштового зв'язку в Україні наприкінці XX – початку XXI століть	82
Вашкевич В. М., Макарчук С. С., Бобіна О. В. «Реабілітовані історією» як джерелоознавчий проект: історія, досвід, перспективи	86
Мандрик–Бельничик М. В. Історична реконструкція буковинського відгалуження родоводу Гузарів	89
Нечелуренко Л. О. Деякі питання проходження військової служби на сучасному етапі розбудови ЗС України: історико–правовий аналіз	93
Братусь І. В. Історико–культурні аспекти висвітлення постаті Тараса Шевченка	95
Іващенко М. М. Аналіз джерельної бази відносно професійно–кадрового забезпечення молодіжної преси в Україні	97
Кругляк М. Е. Туризм у постсоціалістичних державах. Хорватія: приклад для України	101
Исмильдиз А. Внешние связи в сфере подготовки нефтяных кадров в высших учебных заведениях Азербайджанской Республики в начале XXI века (Зовнішні зв'язки в сфері підготовки нафтових кадрів у вищих навчальних закладах Азербайджанської Республіки на початку XXI століття)	105
Мамедова Г. Деятельность политических партий и организаций в Азербайджане после Апрельской оккупации 1920 года (Діяльність політичних партій і організацій в Азербайджані після Квітневої окупації 1920 року)	108
Rashayev E. N. Changing energy policies of the USA and role of the solar power (Мінлива енергетична політика США і роль сонячної енергії)	114
Умудлу И. Б. Об истории генеалогической традиции азербайджанцев (Про історію генеалогічної традиції азербайджанців)	116
Ховрич С. М. Стажування студентів – важлива складова навчально–виховного процесу вишів Російської імперії на початку XX ст.	119
Кульчицька С. В. Непостійне членство України в Раді Безпеки ООН: минуле та сучасне	122

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Співак В. В. Вплив спадщини Сенеки на філософську складову української проповіді XVII ст.	126
Климиш С. М. Сила в мистицизмі Йсахіма Флорського на духовне і соціальне життя людей XIII ст.	129
Гончаренко Д. І. Соціально–економічне вчення єдинокристиянських богословів Середньовіччя	133
Гордіничий А. В. Потреба реактуалізації Модерного проекту «суспільний договір» у практичній філософії XXI століття	138
Дроботейко М. С. Функціональний потенціал сучасних філософських співтовариств	142
Загудасва О. А. Формальні моделі діалогу–переконання та їх використання у моделюванні юридичної аргументації	145
Ільїта Г. Е. Візуальний поворот в ситуації нової епістемологічної реальності	149